

CSAPODY MIKLÓS

Baka István – Széchenyi nyomában

Egy barátság rövid története

Baka István első, *Magdolna-zápor* című verseskötetének megjelenésekor másodéves magyar-történelem szakos bölcsész voltam Szegeden. Baka 1974 tavaszán került vissza Szekszárdról,¹ előző őszen érkeztem Sopronból. Ha láttam a Kárász utcán, a Széchenyi téren, nem szólítottam meg; hét évvel volt idősebb nálam, szakállas és szemüveges, komor tekintetű. Tanárom, Ilia Mihály (1972–74 között a Tiszatáj főszerkesztője) 1975 novemberében vitt el hozzám a Kincskereső című gyermek- és ifjúsági irodalmi folyóirat szerkesztőségébe.² Meg is írtam Apámnak, Csapody István botanikusnak: „összeismerkedtem Baka Istvánnal, egy rendkívül tehetséges költővel, akinek *Magdolna-zápor* című csodálatos kis könyvét pénteken dobták piacra. Eléggé összebarátkoztunk, dedikálta nekem [...]. Van versei között nem egy, amelyeknek csodálom a megjelenését. Szerintem az utóbbi néhány év legjobb verseskötetve”. Apám szerint „méltán keltett feltűnést Sopronban”. A szerkesztőségben hamarosan én is otthon voltam nála és a mosolygós-fanyar Simai Mihálynál,³ Regős Helgánál („Ó, titkárnők gyöngye”), akinek ezt írta: „Ámde Radex nem kell, ne keresd, töltsd mással idődet. / Mert van az itt Szegeden, hol a bús Tisza jégbe fagyott már, / S nincs Tiszatáj, csak a Kincskereső, a kisöccs nyöszörög még, / Nincs se erény, se remény, de Radex, az van, ne busulj hát” (*Ad Helgam*).

Dolgozni is benti szobájában szeretett, elfüggönyözött félhomályban pipázva, bor mellett, bor nélkül, egyrubeles hanglemezeiről hallgatva Mahlert, Lisztet, Bachot, Sosztakovicst. Sokat üldögtünk másutt is, vendéglőben, náluk, a Móra kollégiumban, „a Kincskereső-táborban kifejtett dicséretes tevé-

kenységemért” nyaranta oklevelet adott. Mondogatta: Szekszárdon él, Szegeden csak lakik; Szepesi Attila szerint Szeged testi valójának, Szekszárd pedig időutazásainak volt a színhelye, holott egyik sem volt hétköznapijainak valóságos, vagy imaginárius tere.

Szerette, olykor mégis épp csak elviselte Szegedet, de azért *Stephanus Szegediensis, poeta laureatus Hungariae maximusként* jegyezte egyik tréfás epistoláját. Mert Szegeden nőtt fel; ahogy maga írta: Ilia „alig észrevehető, de határozott szellemi irányításának köszönhettem, hogy nemzeti költő lettem (ehhez egyéni színezetként némi ezotériát és ateizmust elegyítve), de azt is, hogy a neofita buzgóság sohase fogott el, mert én tőle azt is megtanultam, hogy magyarnak lenni ízlés kérdése is, nemcsak elhatározásé, hogy azért »ebbe« mégse lehet úgy belépni, mint egy pártba.”

Fel is hívta magára a „spiónok” figyelmét: 1977 őszen „Diós” ügynök úgy tudta, „A szegedi írók között beszédtema, hogy hosszú ideje húzódik a »Gazdátlan hajók« című antológia kiadása. Tóth Béla [író, a szegedi Somogyi könyvtár igazgatója] szerint elsősorban a címmel van baj, ugyanakkor köztudott, hogy az antológia szereplői kezdő egyetemisták, rajtuk kívül Baka István és Petri [Csathó] Ferenc szerepel. Az elhúzódat magyarázza az is, hogy a lektorok dr. Ilia és Baka István, ami viszont arra utal, hogy tartalmi problémák is vannak vele. Bakára jellemző, hogy a Csongrád Megyei Hírlapban, amikor alkotóként bemutatták, azt nyilatkozta, hogy »felfedezését, kibontakozását, irodalmi munkásságát, mindent dr. Ilia Mihálynak köszönhet.« A szerkesztőség ezt a részt kihagyta, erre felháborodva követelte, hogy helyesbítsék nyilatkozatát.”⁴

Én is úgy tudtam, meg is írtam Apámnak: „Barátaim antológiája, melyet a megyei tanács ad(na) ki, rosszul áll. Baka Pista, [Zalán] Tibor, Belányi [György] és a többiek anyagán hiába ott a budapesti pecsét, a megyei szellemi sasoknak tartalmi és esztétikai (!) kifogása van a kötetel szemben. [...] a vármegye pedig nem dönt, csak hallgat. Úgy látszik, a Kiadói Főigazgatóság és a Kulturális Minisztérium Irodalmi Osztályának engedélye Csongrád megyében nem érvényes...” Az antológiáról 1979-ben Apám Iliának azt írta: „Baka István *Magdolna-zápor*

Ezzel az írással emlékezünk Baka Istvánra (1948–1995), a kiváló költő-műfordítóra, aki ez év július 25-én lenne 70 éves.

- 1 A szekszárdi születésű Baka első szegedi periódusában (1967–71) az egyetem magyar–orosz szakos hallgatója volt (utolsó egyetemi tanévét 1971–72-ben Leningrádban töltötte). 1974-ben visszatért Szegedre, ezt követően ott élt haláláig.
- 2 Baka 1974-től a Kincskereső munkatársa, majd főmunkatársa (1992–94 között főszerkesztő-helyettese) volt.
- 3 Simai Mihály szegedi költő 1974-től a lap főszerkesztő-helyettese (1992–96 között főszerkesztője).

4 Ilia Mihályt – „nationalistának” bélyegzett nézetei és autonóm irodalomszervezői gyakorlata miatt – a hatalom politikai szempontból megbízhatatlan személyként kezelte, és folyamatos megfigyelés alatt tartotta az 1970–80-as években.

című kötetét ismerem, emlékezetes magyarság-versei miatt szeretem. A Magdolna-téma itt is tovább kísért, jó is. Megtartotta egyéni hangját – de a Mahlernek ajánlott vers erőltetett, a *Tűzbe vetett evangélium* ateizmusáért sajnálom. Az Istent kereső embernek »papírhulladékokkal teli réten ételt kereső kutyához« való hasonlítása nemcsak groteszk, de értelmetlen is.”⁵ (Apám, aki mélyen hívő katolikusként nem találta jónak ezt a metaforát, véleményt mondott a többi költőről is.) „Szagláraink” beszámoltak az 1978. végi Életünk-estről: „bemutatták Baka István szegedi költő *Háborús téli éjszaka* c. művét [a *Tűzbe vetett evangélium* Ady-ciklusát], a zalaegerszegi Reflex Színpad közreműködésével, Merő Béla rendezésében.”

1979 májusában Ilia javaslatára a Kulturális Minisztérium Irodalmi Főosztályára kerültem, de visszajártam a tanév végéig Szegedre, tovább gépeltem Bálint Sándor néprajzkutatónak, ilyenkor Pistáéknál aludtam. Amikor Bulgáriába készült ösztöndíjjal, máris szükség mutatkozott magas miniszteriális segítségemre: „Itt küldöm ösztöndíj-papírjaimat, lehet, hogy hiányosak (pl. hogy a fenébe adjak be bolgáru munkatervet), de a kiírás sem egyértelmű. Légy szíves, továbbítsd, nem tudom, kinek kell adni. Őlel és vár Szegedre: Pista”, aztán hozta a posta a szófiai, tirnovói képeslapokat. 1980 januárjában az állambiztonság „Bajait” küldte Iliáékhoz: „A lakáson ott volt Csapodyn és Ilián kívül Baka István is. Beszélgetésük alatt, a román televízió híradóját nézve, Csapody elmondta, hogy a pártkongresszuson egy alapító párttag [Constantin Pârvulescu] felszólalt, bírálva a román politikát és a vezetést. Az öreg kommunistát a kongresszus szünete után már nem engedték vissza a terembe. Ez után arról folyt a beszélgetés, hogy hogyan lehet az, hogy a román vezetés már olyan régóta, 15 éve tartja magát, s meddig tarthatja még.”

1980. május végén Bálint Sándor temetésére mentem Szegedre „Domokos Pál Péterrel, Zalán Tiborral és Móser Zoltánnal [...]. Pistánál alszom, de már hajnalban ébreszt.” (Nála szálltunk meg akkor is, amikor Móser Trabantján Nagyszentmiklóstra indultunk Zalánnal Bartók nyomában.) 1980 augusztusában azt írta: „Ne haragudj, hogy nem válaszoltam rögtön, de nagyon lefoglalt a novellám (már 20 flekk és 3 x írtam át, de még egyszer nekiállok, aztán valószínűleg eltépem). [...] Verseket a szeptemberi Tiszatájban és

Forrásban. Mikor jössz errefelé? Gyere, amúgy is megint kezdek elmagányosodni. Őlel: Pista”.

A hatalommal szembekerült Fialat Írók József Attila Köre (FIJAK) 1980. őszi „botránya”⁶ után Iliáéknál ismét megjelent „Bajai”, majd betoppant Baka. „A beszélgetés tárgya a Szentendrén megtartásra került tanácskozásról szólt, [...] melyben a fiatal íróknak szánt segély, illetve ösztöndíj odaítéléséről lesz szó, melyben Baka István, Zalán Tibor, Belányi György szerepeltek, mint várományosok [...]. Baka, aki Ilia szerint a leglegálisabban fog végre ösztöndíjat kapni, Iliát arra kérte, hogy elsősorban Belányit, akinek semmije sincs és tehetséges is, részesítsék ösztöndíjban.” Az állambiztonság 1981 májusában tudatta Komócsin Mihály Csongrád megyei első titkárral, hogy Ilia „különbéféle irodalmi, művészeti ösztöndíjakat szerez – pl. Zalán Tibor, Baka István költő – publikációs lehetőséget teremt számukra.” Augusztusban feljegyezték azt is, hogy Csapody Miklós Iliának, „Baka István szegedi lakosnak ismeretlen tartalmú könyvajándékot hozott” Kolozsvárról. Egy 1981. végi jelentés szerint Ilia „Volt tanítványai közül Csapody Miklós a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának előadója, Zelei Miklós az újjá alakult FIJAK vezetőségi tagja, Zalán Tibor pedig az Írószövetség tagja lett. Pályafutásuk további alakulását lehetőségeihez mérten igyekszik elősegíteni. Rajtuk kívül figyelemmel kíséri Baka István szegedi költő, Temesi Ferenc budapesti író [...] sorsát is. Dr. Ilia Mihály Baka István szegedi költő tanítványát tájékoztatta az Írószövetség közgyűléséről.” A Bakáéknál kopogató, ellenzékre szakosított ügynök, „Lajtai” rossz néven vette, hogy „Eléggé virágnyelven beszéltek előtte, de Ilia távozása után [...] némi alkohol elfogyasztása közepette Csapody leszögezte, hogy lépniök kell, aktivizálniök kell magukat most már minél előbb.” Ilia azonban (egy ideig) túljárt a megbízók eszén, amikor „Baka István szegedi lakostól, a Kincskereső szerkesztőjétől szerzett néhány száz borítékot, mert levelezése így hivatalosabbnak tűnik, biztonságosabb, mint a magánlevél.”

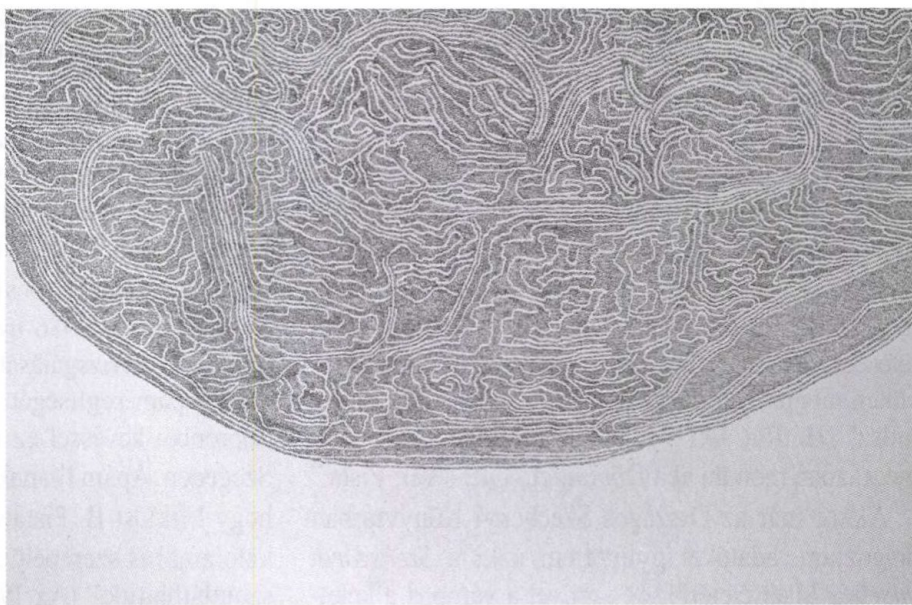
6 A FIJAK 1980. okt. 30–31-én, Szentendrén tartott, *A fiatal irodalom helyzetét* megvitató összejövetele, amely később a pártközpontban és az Írószövetség vezetőségében az '56-os „ellenforradalmat” és a Petőfi Kör „rémképét” idézte, fél év múlva fő oka lett a szervezet felfüggesztésének. Amit pártkörökben „rituális borzongással” emlegettek fel: Tóth Erzsébet Méray Tibor Nagy Imre-könyvét idéző, Kádár '56 utáni tetteit és felelősségét név szerint kimondó felszólalása volt – annak nyíltzínű követelésével, hogy a hatalom ne hazudjon többé a forradalomról.

5 Apám és Ilia baráti kapcsolatban álltak, több száz levelet váltottak egymással.

Pista végre 1983 elején megírta: „Kedves Ötsém Uram! Örömmel vevém a hírt, hogy szerentsésen megérkezett Pest-Budára. 14-ik január délutánnyán a javasolt időben Pesthre utazom, Ötsém Uram várjon az indóházban. Idvezli híve: gróf Széchenyi István”. Ilia Apám is felkészítette: Baka „akar menni a Széchenyi-relikviák látására. Ezt Miklóssal megszervezik majd, pontosabban, ahogy én sejttem, téged fognak rávenni, hogy segíts nekik.” Pista ugyanis „Széchenyivel foglalkozik, verset ír róla, és látni akarja az ottani Széchenyi-vidéket.” Január 13-i naplófeljegyzésem szerint „Holnap Baka Pistával indulunk Sopronba és Cenkre, Széchenyi-nézőbe, úgyhogy Kolozsvár elmarad.” Este érkezünk a Ciklámen expresszsel, Apám várt minket. „Éjfélíg beszélgettünk Szegedről, a politikáról, a *Tűzbe vetett evangélium*ról, hitről, történelemről, s főleg Széchenyiről, a tervezett műről.” Apám régi katonai és turisztatérképein mutatta meg neki a régi Széchenyi-birtokokat és a trianoni határt.

Cenki zarándoklatunkra másnap reggel indultunk a győri távolsági busszal. Apám jól ismerte Széchenyi életét, munkáit, botanikusként százszor bejárta a környéket, sokat küzdött érte, hogy a hársfasort helyreállítsák. Ő volt útikalauzunk, múzeumi vezetőnk a kriptában, a templomban, a kastélyban és a faszorban. Pistára a kastély és a hársak tették a legnagyobb hatást. Sopronban a régi városmagot, a Szent Mihály templomot és a Széchenyi teret néztük meg a Széchenyiek palotájával. Naplómba ezt jegyeztem fel a kirándulásról: „Pistának a legjobb benyomásai vannak utazásáról. Elégedett volt, jól érezte magát, bár időnként panaszkodott gyomorhurutjára.”

Apám Iliának beszámoló sorai szerint „Baka Pistával kint jártunk Nagycenken. Élmény volt, s jól éreztük magunkat. Emlegettünk. A Nektek írott üdvözlőlapot ma találtam meg a kabátzsebemben, levelemmel együtt feladom. Szövege elejét Széchenyi íróasztalán írtam.” Ilia azzal válaszolt: azóta, hogy Baka hazatért, „csak azt hallgatom felőle, hogy micsoda útja volt, mennyire megszerette Sopront és

Felhő

környékét és az »öreg« Csapodyt, aki minden házról, fáról tud mondani valamit. Most elutazott ezzel az élményével Szekszárdra és ígérte, hogy a nagy opuszt megírja. Persze nem kell Széchenyi-dokumentumot várni, tulajdonképpen önmagáról akar írni, Sz. ürügyén.” Apám sorai szerint „Pistát megszerettük. Lapon az óta jelentkezett. Tudom, hogy opusza nem Széchenyi-dokumentum lesz, mégis szellemisége talán át fog fényleni a művön.” Nemsokára Bakával, Iliával és Kocsis Istvánnal menesztettünk lapot Sopronba Szegedről, ahol Ilia szerint „Baka opusza [a *Döbling* című hosszúvers] kb. 2/3 részben készen van, egészen szép részek vannak benne. A cenki hársak is föltűnnek a versben. Úgy látom, hogy a kirándulás veletek nagy lökést adott a megírásra.” Apámnak Ilia hamarosan arról számolt be: „Baka elkészült hosszúversével, ígérte, hogy az első példányokból egyet neked is küld. Talán ez a napokban meg is történt. Beszélgettem vele, azt mondta, hogy képzeletében a veletek járt utat látta az írás közben (Döblinget nem láthatta, ott nem járt).” Apámnak is tetszett a költemény, „gondolatilag is. Rövid lapon Miklóssal megköszöntük. Érdemi válasszal még tartozom, de időm nincs újraolvasni. Pedig bizalmát, ragaszkodását, és a mű megküldésével tanúsított megtiszteltetését – úgy érzem, hosszabb, értékelő sorokkal kell nyugtáznom. Kétszer elolvastam. Helyenként megrázó. Általad is melegen üdvözlöm, s kérem szíves türelmét.” A legendás faszor valóban megjelent a versben: „dübörög a csárdás lángban állnak / villámsújtva a nagycenki hársak”.

Hurutjáról májusban derült ki „egyheti kínzás után a diagnózis: nyombélfekély. Egyébként már a kórházban jobban voltam s az óta még inkább – csak nem szabad fűszereset, zsírosat, rostosat ennem, savasat (bor, kávé) innom, s néhány hétig almagélt és egyéb szereket kell nyelnem. És persze – idegeskedni tilos. Szerencsére pipázhatok (bár a kórházban azt se javallották, de az erős dohányos sajtódoktor megnyugtatót), így hát – különösen, hogy Tünde [a költő felesége] Leningrádban van, s anyám uralja a kölyköket, megpróbálok írni. Szegedre várunk, jer, amint tudsz! (Hétfőn JATE-klubbeli estemen Nagy Zoli megrázóan mondta el a *Döblinget*.) Ölel s vár: Pista.”

Akkor már az Országos Széchényi Könyvtárban dolgoztam, adatokat gyűjtöttem neki a *Szekszárdi miséhez* Liszt életéről, és – mivel a vámpírt a kelet-európai valóság legjobb metaforájának tartotta – *A kisfiú és a vámpírok* című művéhez, a nemzetközi „rémirodalomból”. „A kérlapon szereplő könyv még tán jól jönne – csak másolatban adják ki, ha másként nem megy. Iliá Miska, azaz a II. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék költségére csináld meg. A Stokert [Bram Stoker *Drakula* című regényét] most olvasom újra – sok jó ötletet adott. Tele vagyok oroszokkal, 22–23-án Pesten leszek velük (23-án elutaznak), akkor találkozhatnánk, ha Pesten leszel. Ölel: Pista”. „Még nem köszöntem meg a Széchényit – hadd pótoljam. Sajnálom, hogy pénteken nem tudtam felmenni. Mikor jársz erre? Jer, örülni fogunk”. Később megírta, „szeretnék nálad aludni. Tünde is fel akar jönni, így hát kettőnknek kéne egy priccset átengedned”, hamarosan pedig: „Leveled nem talált valami jó hangulatban [...]. Hétfőn megyek Szekszárdra a vámpírokat írni – hát, pillanatnyilag nem nagy kedven van hozzá. De hát mi lelkesítsen?”

Ő is többször lakott nálam, egyszer vendéget is hozott, Viktor Szosznorát, „az orosz alkoholista bárdot”, akinek verseit akkor fordította: „a délutáni vonattal érkezünk, kérlek, várj minket a Nyugatiban, mert nem tudom, hogyan kell lakodat megközelíteni. Borról ne gondoskodj – Viktor már nem iszik, én bort nem. Minden más jöhet. Addig is ölel: Pista.” (Kelenföldről járták be a várost, Viktor a sajtóhoz-kolbászhoz beanalizálta az összes jó soproni somlekvárt.)

Iliá sorai szerint 1984 februárjában is jól éreztem magam Szegeden „mind Vajda György [Mihály] ünneplése [70. születésnapján], mind Baka Pista estje

okán”, csakúgy, mint szeptember végén, a Tanár Úr 50. születésnapján, amikor, mint „Endre” ügynök jelentette, irodalmi összeállítás hangzott el, amelyben Iliá tanítványai „olvastak fel egy-egy verset vagy tanulmányt. A rendezvényen mintegy 30 fő vett részt”, köztük Baka, Géczy János, Mészöly Miklós, Temesi Ferenc, Zalán Tibor és én. (Később Baka estjére vonatoztunk együtt Szöcs Gézával, Szörényi Lászlóval.)

Baka István 1986 nyarán Tamás fia gyermekszanatóriumi kivizsgálását kérte, ekkor ismét igénybe vette Apám segítségét. Nemsokára meg is érkeztek Sopronba, kevéssel ez után mi látogattuk meg őket Szegeden. Apám Iliának szóló sorai szerint „Örülünk, hogy Miklóst B. Pistával felkerestétek. Pista két alkalommal is szerepelt a tévében, örültünk, hogy viszontláthattuk.” (Az 1986. őszi bécsi hungarológiai kongresszus idején járt utoljára nálunk.)

Egyszer fölrotta nekem (csak a szakállába): mindenki ír róla, csak a barátai hallgatnak. Még a *Döblinget* is ezzel ajánlotta: „Csapody Miklósnak, a tanulmányírónak további alapos felkészülését segítő, baráti szeretettel Baka István 85. IV. 24.” Három év múlva „Betöltöttem a negyvenedik évet / és engem is betölt a negyven év / s reám ki ifju nem vagyok se vén / akár a rím úgy kancsalít a végzet.” *A negyvenedik év szonettje* után megírta *A negyvenötödik...ét*, de a félszázadikét már nem. Nagybeteg lett, hosszan és sokat szenvedett. *Búcsú barátaimtól* és *Csak a szavak* című verseiből idézek: „Búcsúzom töletek barátaim ti / Kik elfecseggve minden titkomat / Csak engem nem mondhattatok ki / A legnagyobb Titoktalant.” Pedig „jó volna lenni még talán de / mit is tegyek ha nem lehet / a szótáradba írj be s néha / lapozz föl engem és leszek.” Amikor meghalt, „valami csillan a ladikban (akárha szíved, / Raszkolnyikov kabát alá rejtett baltája): / aranyikonon csempésznek át a túlvilágra”.⁷ Amikor meghalt, nemcsak tőle búcsúztunk. Szeged volt az ifjúságunk, ahogy eltűnt világokban Bálint Sándornak, Péter Lászlónak, Iliá Mihálynak is, akik mind a tanítóim lettek. Bálint előbb Péternek, később Iliának, nekem; Iliá Bakának, Géczy Jánosnak, Temesi Ferencnek, Zalán Tibornak – valahányunknak, akik a keze alatt kezdtük. Így ment akkortájt Szegeden előbb a világ mibennünk.

⁷ Tolnai Ottó: *In memoriam Baka István*.